

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9

Л. Л. Кірова

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РИНКУ В СУЧАСНИХ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ УМОВАХ

Анотація. Розглянуто та досліджено роль світового сільськогосподарського ринку до викликів глобалізації, його можливостей та перспектив.

Ключові слова: сільськогосподарська сировина, агропромислові кластери, агропродовольчий сектор, аграрна сировина, спеціалізація, продовольство, конкурентоспроможність.

Summary. Consider and explore the role of the global agricultural market in challenging globalization, its capabilities and prospects.

Key words: agricultural raw materials, agro-industrial clusters, agro-food sector, agrarian raw material, specialization, food, competitiveness.

DOI : 10.33783/1977-4167-2019-46-2-9-12

Постановка проблеми. Сільське господарство має ряд особливостей, які відрізняють його від інших економічних секторів. Вирощування аграрної продукції здійснюється передусім як приватна діяльність, яка виконується на обмеженій території переважно домашніми господарствами, але також має багато можливостей для колективних дій. На економічний стан цього сектору суттєво впливають глобальні сили, а його структура і розвиток багато в чому залежать від державного втручання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання, пов'язані з процесами світового сільськогосподарського ринку, сільськогосподарських кластерів та інших бізнесових мереж у сучасних умовах глобалізації, знайшли відображення в працях: О. Богми, М. Войнаренко, Д. Крісанова, А. Мокія, С. Мочерного, Ю. Пахомова, В. Савченка, Г. Семенова, С. Соколенка, В. Чужикова та ін. Цій проблематиці присвячено також дослідження багатьох авторів близького та далекого зарубіжжя, зокрема: Т. Адебойе, К. Надві, М. Пиоре, М. Портера, В. Прайса, К. Сейбела, В. Третьяка, П. Хазеля, Г. Хасаєва та ін.

Мета статті — розглянути, дослідити та зробити аналіз розвитку світового сільськогосподарського ринку, його можливостей та перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чільне місце в системі світового сільськогосподарського ринку посідає міжнародна торгівля аграрною продукцією та продовольством, у той же час як останні елементи інколи мають протилежно спрямований вплив на світовий сільськогосподарський ринок. Так, розширення діяльності ТНК, трансфери капіталу, технологій та інтернаціоналізація знань — усе це у поєднанні з діяльністю міжнародних організацій скерований на лібералізацію економічних стосунків і міжнародної торгівлі на глобальних аграрних ринках. Зі свого боку аграрна та торговельна політика держави, а в деяких випадках, і міжнаціональні угоди можуть утворювати захисні бар'єри для підтримання національних виробників, або для уникнення посилення конкуренції з боку аграрних виробників держав, які не входять у дані міжнаціональні формування й угоди [1].

Найбільш уразливими з точки зору продовольчої безпеки є регіони Близького Сходу, Африки, Азії та Європи, рівень самозабезпеченості в яких недостатній, про що свідчать дані табл. 1.

Сьогодні в багатьох країнах агропродовольчі системи стали більш складними, починаючи з використання фірмами біотехнологій і завершуючи високим ступенем перероблення продуктів харчування. Дедалі частіше ці компанії розробляють різні альянси з іншими учасниками системи, утворюючи нові агропродовольчі формування — продовольчі кластери.

© Л. Л. Кірова, 2019

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Кірова Л. Л. Перспективи розвитку світового сільськогосподарського ринку в сучасних світогосподарських умовах. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 2 (46). С. 9—12.

References (APA):

Kirova, L. L. (2019). *Perspektyvy rozvytku svitovoho silskohospodarskoho rynku v suchasnykh svitohospodarskykh umovakh* [Prospects for the development of the world agricultural market in modern world economic conditions]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (46), 9—12 (in Ukr.).

Таблиця 1

Сальдо міжнародної торгівлі продовольством за регіонами світу у 2017 р., млрд дол. США¹

Регіони	Позитивне сальдо	Негативне сальдо
Центральна і Південна Америка	+ 91	-
США і Канада	+ 35	-
Австралія і Нова Зеландія	+ 15	-
Країни колишнього СРСР	-	-7
Центральна і Південна Африка	-	-21
Європейський Союз	-	-22
Близький Схід	-	-41
Південно-Східна Азія	-	-50

Оскільки сільське господарство стає дедалі більш концентрованим і інтегрованим, ці гігантські кластери створюють олігопсонію, тобто ринок, на якому невелика кількість покупців має ринкову владу над великою кількістю продавців для більшої частини агропродовольчого ланцюжка, дозволяючи їм максимізувати прибуток за мінімального ризику. В результаті агропродовольча система стала схожа на пісочний годинник. Унизу знаходяться мільйони фермерів і найманих сільськогосподарських працівників, у той час як у верхній частині — мільярди споживачів як багатих, так і бідних. У вузькому місці в центрі перебувають декілька транснаціональних корпорацій — постачальників сировини, харчової промисловості та роздрібної торгівлі — отримуючи прибуток від кожної угоди. Як правило, ці фірми закупають сільгоспсировину через закриті контракти або внутрішньофірмові постачання за внутрішніми цінами, а не на відкритих оптових ринках [2] і навіть тоді, коли вони купують їх на оптових ринках, ціни можуть бути значно нижче витрат на виробництво у зв'язку з надмірною пропозицією [2]. Отже, збитки від «стиснення» витратами цін припадають на виробників, які несуть велику частину ризику і малу частку нагороди, якщо така є взагалі.

Оскільки сільське господарство залежить від торгівлі значною мірою, ніж більшість економічних секторів, великий вплив на його стан мають умови, що визначають середовище торгівлі та торговельна політика. У той час як загальні торгові бар'єри в промислово розвинених країнах значно знизилися за останні десять років, «залишок» бар'єрів зосереджено на сировинній продукції сільського господарства та продукції трудомістких виробництв, відносно яких країни менш

розвинені, володіють порівняльними перевагами у міжнародній конкуренції. Високий рівень підтримки сільського господарства, що в середньому сягає 280 млрд дол. США на рік у країнах, що входять до ОЕСР, тиснуть на світові ціни на низку ключових товарів (зокрема, цукор, бавовну, молоко та яловичину) і глибоко підривають зростання сільського господарства в країнах, що розвиваються [3]. Квоти і тарифи в країнах-членах ОЕСР залишаються важливим інструментом для захисту внутрішніх ринків; також санітарні та фіто-санітарні обмеження дедалі більше виконують ті самі функції. Ставки тарифів і квоти дотепер захищають 28 % сільськогосподарської продукції ОЕСР [3]. Хоча середній тариф на сільськогосподарську продукцію в цих країнах знаходиться в розбіжності 10–20 %, дуже високі тарифи (до 500 %) по конкретних позиціях імпорту сільськогосподарської продукції знижують ринкові можливості для фермерів країн, що розвиваються [4].

Нарощування сільськогосподарського виробництва більше не є пріоритетною метою для Європейського Союзу. Замість цього на перший план виходять такі питання:

- підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва;
- розвиток нових перспективних напрямів сільського господарства та перероблення сільгоспсировини (наприклад, органічного виробництва, тобто вирощування і перероблення аграрної продукції з метою отримання екологічно чистого та безпечного продовольства);
- оптимальне використання природних ресурсів, захист і поліпшення навколишнього середовища.

Стосовно підтримки аграріїв парадигма САП також змінилася: якщо в перші десятиліття її функціонування вона була покликана гарантувати стабільні доходи фермерів, то тепер акцент робиться на поліпшення якості життя сільського населення та на комплексний розвиток сільської місцевості. На реалізацію цих нових цілей були спрямовані системні реформи САП, що проводилися з початку 1990-х років: План Макшеррі (MacSharry Plan) та «Порядок денний-2000» («Agenda-2000»), які привели до формування двох взаємопов'язаних, але окремих напрямів САП, так званих «опор» (pillars) [5].

Перший напрям (підтримка виробництва) спрямовано на вирішення питань організації сільськогосподарських ринків і підтримки фермерських доходів. Ця «опора» використовує переважно спільні (наднаціональні) заходи регулювання внутрішніх ринків та сільгоспвиробництва, переважно за допомогою системи загальної орга-

¹ Джерело: WTO: International Trade Statistics 2017. — Geneva: World Trade Organization, 2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its2010_e.pdf.

нізації ринків (наразі в ЄС діє 21 організований ринок, у тому числі: зерна, свинини, яловичини, м'яса птиці й яєць, молочних продуктів, фруктів і овочів, вина, цукру та ін.). Для деяких товарів (наприклад, бавовни) діють спеціальні режими підтримки виробників. За межами цієї системи залишена лише невелика частина продукції аграрного сектору (наприклад, мед, кава, конина, шовкопряди), проте частково САП охоплює і цю продукцію. Наприклад, з бюджету ЄС виділяють кошти на боротьбу з хворобами бджіл і на просування меду на внутрішньому ринку Союзу; з коштів Євросоюзу також фінансуються заходи законодавчого захисту товарних марок кави з підтвердженим географічним походженням з ЄС.

Порівняно з першими етапами САП помітно зросло значення інструментів безпосереднього (неринкового) впливу на аграрний сектор. Зниження інтервенційних цін ЄС під тиском вимог СОТ, зростання внутрішнього попиту, здешевлення імпорту через зменшення світових цін (до 2017 р.), а також підвищення курсу євро — усе це різко знизило ефективність і значення втручання ЄС на більшості організованих ринків. Витрати на ці заходи в 2010–2017 рр. становили 10 % від загального бюджету першого напрямку САП. Також знизилося значення експортних субсидій (тепер на них припадає менше 9 % загальних витрат у цій «опорі»). Водночас помітно (майже до 80 %) зросли витрати на прямі субсидії, пов'язані з виробництвом конкретних продуктів і зі скороченням оброблюваних площ [6]. До 2017 р. прямі платежі становитимуть 91 % витрат у рамках першого напрямку, і будуть здійснюватися переважно у вигляді єдиних аграрних платежів. Причому повна виплата цих субсидій буде здійснюватися на умовах взаємної відповідності (тобто лише за дотримання фермерами екологічних норм і стандартів якості). Це дозволить скоротити забруднення навколишнього середовища, зменшити площу оброблюваних земель, а також зайняти частину орних земель (до 15 % до 2020 р.) культурами для виробництва біопалива.

Другий напрям САП (соціально-структурний) покликаний підтримувати збалансований розвиток сільських територій, сприяти підвищенню рівня життя на селі, а також зменшення соціально-економічних диспропорцій між сільськими місцевостями країн і регіонів ЄС.

«Друга опора» формується за рахунок трьох основних «осей», тобто напрямів, які забезпечують цільову концентрацію заходів сільського розвитку. Перша «вісь» стосується підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Вона включає широкий комплекс заходів, спрямованих на розвиток людського капіталу, у їх числі: професійна підготовка фермерів, допомога сільській молоді зі започаткуванням бізнесу, в тому числі не тільки пов'язаним з сільським виробни-

цтвом, дострокові пенсії для літніх фермерів, інформаційно-консультаційні послуги. До першої «осі» також належать різноманітні заходи, націлені на модернізацію виробництва і розвиток сільських територій. Європейський Союз здійснює допомогу фермерам в освоєнні виробництва нових видів продукції, реорганізації господарства, впровадження нових технологій виробництва і перероблення сільгосппродукції. Крім того, зростаюча увага приділяється розвитку сільської інфраструктури. Дедалі більше значення в рамках цієї «осі» надається також підвищенню якості та безпеки продуктів харчування, для чого вводяться спеціальні стандарти і сертифікати.

Друга «вісь» — поліпшення навколишнього середовища та сільських ландшафтів, шляхом виплати компенсацій фермерам у незручних гірських регіонах, особливих агроєкологічних платіжів (від 200 до 900 євро на га), платежів за поліпшення умов утримання тварин (50 євро на голову), субсидування заліснення сільськогосподарських земель та ін.

Третя «вісь» націлена на поліпшення якості життя і диверсифікацію господарської діяльності на сільських територіях. Вона включає зокрема такі заходи: покращення доступу селян до основних послуг; благоустрій та оновлення житлового фонду сіл; охорона культурної спадщини, розвиток несільськогосподарських видів зайнятості; заохочення туризму в сільських районах; сприяння розвитку малого бізнесу. До цієї осі примикає програма «LEADER» з підтримки розроблення локальних стратегій розвитку сільських регіонів, створення ініціативних груп з реалізації та впровадження інновацій тощо.

У рамках другого напрямку САП країнам встановлені мінімальні норми витрат по кожній «осі»: 25 % — для другої «осі», по 10 % — для першої і третьої, 5 % — для програми «LEADER». У середньому по ЄС на заходи другої «осі» до 2018 р. буде направлено 46 % усіх витрат другої «опори» САП. Фактична структура витрат, як і взагалі заходи політики другої «опори» САП, конкретизується в національних Програмах розвитку сільських територій. Національні програми розробляються на основі загальних напрямів аграрного розвитку ЄС і реалізуються на принципах сумісного фінансування. Наприклад, витрати, що заплановано на період 2012–2018 р. по національній програмі Німеччини становлять 13 млрд євро, з них 60 % — асигнування з бюджету ЄС, а 40 % — з національних та місцевих бюджетів. В Ірландії із засобів ЄС буде покрито понад 50 % витрат національної програми, в Польщі та Литві — майже 80 % [7].

У 2017 р. спеціальна група з реформування САП, яка створена Європейською Комісією, представила свої пропозиції у вигляді пакета нормативних актів, які мають вступити в дію після

2018 р. [7]. Заявлена мета цієї реформи полягає в забезпеченні європейських громадян безпечними і якісними продуктами харчування, зберігаючи при цьому навколишнє середовище [7].

Відповідно до цих пропозицій трьома загальними цілями майбутньої САП є:

- життєздатне виробництво продуктів харчування;
- стале управління природними ресурсами;
- збалансований розвиток сільських територій.

Остання мета кореспондується з цілями регіональної політики ЄС, що фінансується Структурним фондом, у тому числі із заходами щодо створення життєздатних кластерів.

Висновки. Отже, економічним стрижнем пропозицій стосовно реформування спільної аграрної політики ЄС є суттєве скорочення заходів підтримки аграрного сектору, що належать до так званої «жовтої скриньки». Це буде складно, оскільки відмова від експортних субсидій і ослаблення або скасування заходів внутрішньої підтримки зажадають докорінної зміни всієї «архітектури» САП, а також забезпечення більшої відкритості європейських ринків аграрної продукції та продовольства. Реалізація цих заходів поставить європейських фермерів перед вибором, чи забезпечити життєздатність власним господарствам в умовах посилення конкуренції, чи вийти з ринку. Одночасно ці реформаторські заходи створять стимули для експортної експансії на ринки ЄС сільгоспвиробників з інших країн, які мають або будуть здатні створити відчутні конкурентні переваги.

Література

1. Жаліло Я. А., Собкевич О. В., Русан В. М., Юрченко А. Д., Клименко І. В., Скороход В. О., Ус І. В. Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України. Аналітична записка. К. : НІСД, 2011. 11 с.
2. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство : монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2008. С. 145–148.
3. ООН: Щороку Земля втрачає 30 мільйонів гектарів сільськогосподарських

угідь. URL : <http://www.newsmarket.com.ua/2010/10/10022592/shhoroku-zemlya-vtrachaye-30-milyoniv-gektar>.

4. Finance.ua. Тренд — крупные инвесторы переключаются на сельское хозяйство. — 06.06.2008. URL : <https://news.finance.ua/ru/news/-/128995/trend-krupnye-investory-pereklyuchayutsya-na-selskoe-hozyajstvo>.

5. OECD — FAO Agricultural Outlook 2008–2017. — Brussels: OECD/FAO, 2008. 73 p.

6. Von Braun, J. The World Food Situation: New Driving Forces and Required Actions. Washington DC : IFPRI, 2007. 107 p.

7. World Agriculture: Towards 2015/2030 — An FAO Perspective. Rome : FAO, 2003. 176 p.

References

1. Zhalilo Ya. A., Sobkevych O. V., Rusan V. M., Yurchenko A. D., Klymenko I. V., Skorokhod V. O., Us I. V. (2011). *Ryzyky svitovoi prodovolchoi kryzy ta vyklyky dlia Ukrainy. Analitychna zapyska* [Risks of the global food crisis and challenges for Ukraine. Analytical note]. Kyiv, NISD Publ, 11 p.
2. Sabluk P. T., Bilorus O. H., Vlasov V. I. (2008) *Globalizaciya i prodovolstvo* [Globalization and food]. Kyiv, NNC IAE Publ., P. 145–148.
3. ООН_Щороку Земля втрачає 30 мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь [UN: The Earth loses 30 million hectares of agricultural land each year]. Retrieved from http://www.newsmarket.com.ua/2010/10/10022592/shhoroku_zemlya_vtrachaye_30_milyoniv_gektar.
4. Finance.ua (2008). *Trend — krupnie investitori pereklyuchayutsya na selskoe hozyajstvo* [Trend — large investors are switching to agriculture]. Retrieved from <https://news.finance.ua/ru/news/-/128995/trend-krupnye-investory-pereklyuchayutsya-na-selskoe-hozyajstvo>.
5. OECD — FAO Agricultural Outlook 2008–2017. Brussels_ OECD/FAO_ 2008. 73 p.
6. Von Braun_ J. The World Food Situation_ New Driving Forces and Required Actions. Washington DC_ IFPRI_ 2007. 107 p.
7. World Agriculture_ Towards 2015/2030 — An FAO Perspective. Rome_ FAO_ 2003. 176 p.